

Βασίλη Α. Δουκάκη, *Τομές στη θεωρία και πράξη του σοσιαλισμού*, εκδ. Επιχ. Κ.Π. Σμπίλιας, Αθήνα, 2001, σσ. 220

Γιατί αποφάσισα να ασχοληθώ με το βιβλίο του Βασίλη Δουκάκη; Πρώτο, επειδή το θέμα του είναι επίκαιρο και κεφαλαιώδες. Δεύτερο, επειδή ο συγγραφέας είναι παλιός γνωστός και συνάδελφος. Τρίτο, επειδή ο τίτλος δηλώνει ότι το βιβλίο πραγματοποιεί «τομές» στη θεωρία και στην πράξη του σοσιαλισμού.

Όπως γράφει στον πρόλογο, ο Β.Δ. «σκιαγραφεί την εξέλιξη που ενδεχόμενα θα γνωρίσει η ανθρωπότητα με κατακλείδα μια σύντομη περιγραφή ενός νέου τρόπου παραγωγής που θα διαδεχτεί το κεφαλαιοκρατικό καθεστώς». Ο συγγραφέας το διαλεκτικό και τον ιστορικό υλισμό τον δανείζεται «χωρίς ενδοιασμό από το οπλοστάσιο των κλασικών του μαρξισμού» (σ. 10). Ο ίδιος «στέκεται αμερόληπτος και απαλλαγμένος από ιδεολογικές προκαταλήψεις και θεωρητικά ταμπού» (σ. 10). Έτσι, με εργαλείο το διαλεκτικό και τον ιστορικό υλισμό, επιφέρει μια ουσιαστική τομή στον τρόπο ερμηνείας της διαλεκτικής και χάση σ' αυτή ανοίγονται νέοι ορίζοντες στη θεωρία και πράξη του σοσιαλισμού (σ. 11). Ομολογουμένως πρόκειται για εγχείρημα οικουμενικής σημασίας.

Ποιες είναι λοιπόν οι βασικές τομές που πραγματοποιεί ο Β.Δ.; 1) Θεωρεί την εμφάνιση του σοσιαλιστικού τρόπου παραγωγής στα «σπλάχνα» του καπιταλισμού προϋπόθεση της σοσιαλιστικής επανάστασης (σ. 104 και αλλού). 2) Θεωρεί ότι οι κλασικοί του μαρξισμού «απέκλεισαν κατά τρόπο αυθαίρετο και αντιδιαλεκτικό το ενδεχόμενο ο σοσιαλιστικός τρόπος παραγω-

γής να δημιουργηθεί μέσα στους κόλπους του αστικού καθεστώτος» (σ. 136). 3) Η επανάσταση των μπολσεβίκων απέτυχε επειδή ο σοσιαλιστικός τρόπος παραγωγής δεν υπήρχε και κατά συνέπεια «δεν υπήρχε κοινωνικός φορέας που θα αναλάμβανε την οικοδόμηση του σοσιαλισμού» (σ. 139). 4) Η εργατική τάξη «φύσει και θέσει δεν μπορεί να είναι η ηγεσία της αλλαγής». «Την ηγεσία την αναλαμβάνει η τάξη που τα συμφέροντά της συνδέονται με τα πιο πρωτοπόρα μέσα παραγωγής» (σ. 140). Προφανώς δεν πρόκειται για «τομές», αλλά για ανατροπή των θεμελίων της υπάρχουσας μαρξιστικής θεωρίας. Αν όμως ο σοσιαλιστικός τρόπος παραγωγής έχει ήδη αναπτυχθεί «στα σπλάχνα» του καπιταλισμού, τότε τι χρειάζεται η επανάσταση;

Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά.

Αρχή σοφίας «ονομάτων επίσκεψις». Ο Β.Δ. διερωτάται: Ο σοσιαλισμός είναι επιστήμη; Αλλά «καταρρέουν άραγε οι επιστήμες»; Προφανώς όχι! Όμως ο σοσιαλισμός κατέρρευσε. Συμπέρασμα: «Ο σοσιαλισμός δεν είναι επιστήμη!» Ας αφήσουμε επί του παρόντος την ουσία. Ας σταθούμε στις έννοιες. Προφανώς ο σοσιαλισμός δεν είναι επιστήμη. Είναι μορφή κοινωνικής οργάνωσης, μεταβατική ανάμεσα στον καπιταλισμό και την κομμουνιστική κοινωνία. Για να είμαστε δίκαιοι, και ο Ένγκελς μίλουσε για ουτοπικό και επιστημονικό σοσιαλισμό, εννοώντας όμως τη θεωρία, όχι τη μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Όμως ο συγγραφέας

μας ταυτίζει την έννοια με την κοινωνική οργάνωση: Με μια επισταμένη ματιά διαπιστώνουμε ότι «ο σοσιαλισμός δεν είναι, ούτε μπορεί ως οικονομικό και κοινωνικό σύστημα να είναι επιστήμη» (σ. 15). Και προφανώς δεν πρόκειται για γλωσσική αβλεψία, επειδή στη συνέχεια ο Β.Δ. βεβαιώνει ότι «το φαινόμενο δεν συνιστά επιστήμη» (σ. 18) [προφανώς η ερμηνεία του φαινομένου μπορεί να είναι επιστημονική], ότι «η βροχή δεν συνιστά επιστήμη», «η νέα βιολογική ποικιλία δεν είναι επιστήμη» (σ. 17), κ.λπ. Αλλά ας αφήσουμε τα «δασκαλιστικά» και ας δούμε την ουσία.

Ο ιστορικός υλισμός, κατά τον Β.Δ., «εντάσσεται στο χώρο της επιστήμης». Όμως, ο σοσιαλισμός [δηλ. η θεωρία του σοσιαλισμού] «δεν έχει χαρακτηριστικά επιστήμης» (σσ. 16, 24 και αλλού), επειδή «η επιστήμη δεν διασφύδεται». Στη συνέχεια ο συγγραφέας σκιαγραφεί την εξέλιξη από «το κατώτερο στο ανώτερο», ταυτίζοντας τους φυσικούς με τους κοινωνικούς νόμους (σ. 18) και τονίζει, ορθώς, ότι οι ανώτερες σχέσεις παραγωγής δεν αναπτύσσονται προτού ωριμάσουν οι υλικές προϋποθέσεις της ύπαρξής τους. Στη συνέχεια ισχυρίζεται ότι «οι παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις παραγωγής αναπτύσσονται αρχικά μέσα στα σπλάχνα του παλιού καθεστώτος» (σ. 33). Αυτό συνέβη πράγματι με τις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής που αναπτύχθηκαν, ως ένα βαθμό, στα πλαίσια της φεουδαρχίας. Αλλά ο Β.Δ., γενικεύοντας την ειδική αυτή περίπτωση, συμπεραίνει, ότι αντίθετα, το εργατικό κίνημα «θεωρεί ότι είναι αδύνατη η εμφάνιση του σοσιαλιστικού τρόπου παραγωγής μέσα στα σπλάχνα του παλιού καθεστώτος, απ' όπου η ανεδαφικότητα του εγχειρήματος της οικοδόμησης του αποκαλούμενου υπαρκτού σοσιαλισμού» (σ. 36).

Ωστε οι σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής μπορούν να αναπτυχθούν στα πλαίσια της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας! Αυτό πια δεν είναι «τομή»! Είναι μεγαλοφυής σύλληψη. Αλλά πώς θα αναπτυχθούν οι σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής στα πλαίσια του καπιταλισμού; Η προφητεία μένει μετέωρη, χωρίς θεμελίωση, χωρίς τεκμηρίωση, χωρίς —προφανώς— ιστορική επιβεβαίωση (μέχρι σήμερα τουλάχιστον)!

Αλλά μιας τομής, έτεραί έπονται! Παρερμηνεύοντας ένα χωρίο του Στάλιν, ο Β.Δ. αποφαινεται ότι η «ταξική δύναμη που θα αναλάβει την πραγματοποίηση της επανάστασης δεν θα είναι η εργατική τάξη [...] αλλά μια άλλη κοινωνική τάξη της οποίας τα συμφέροντα συνδέονται με την ανάπτυξη των πιο προηγμένων μέσων παραγωγής» (σ. 58). Παρερμηνεύοντας πάλι τον Στάλιν, ο Β.Δ. επιμένει ότι το μέλλον της εργατικής τάξης δεν ταυτίζεται με το μέλλον της σύγχρονης τεχνολογίας και ότι συνεπώς η τάξη αυτή δε θα είναι «ο κοινωνικός φορέας των νέων μέσων παραγωγής» (σ. 59). Παρερμηνεύοντας και το Κομμουνιστικό Μανιφέστο, επιμένει ότι η εργατική τάξη «με τη μορφή που εμφανίζεται σήμερα δεν μπορεί να εξελιχτεί άλλο», πολύ δε περισσότερο να ηγηθεί μιας επαναστατικής αλλαγής, «να γίνει η μελλοντική άρχουσα τάξη». Ποιες όμως θα ήταν οι νέες κοινωνικές δυνάμεις, που τα συμφέροντά τους θα ταυτίζονταν με την αναπτυσσόμενη τεχνολογία και που θα πραγματοποιούσαν την επανάσταση; Διάφοροι σήμερα ισχυρίζονται ότι αυτοί θα είναι οι τεχνοκράτες, οι μάντζερ κ.λπ. Ο Β.Δ. δε συγκεκριμενοποιεί τη σκέψη του (βλ. σσ. 58-65). Μέχρι το τέλος του βιβλίου δεν επιχειρεί κάποια συγκεκριμένη πρόβλεψη, όπως σιωπηλός μένει και ως προς την άλλη «τομή», δηλαδή τη θέση ότι προϋπόθεση μιας πετυχημένης σοσιαλι-

στικής επανάστασης θα ήταν η ωρίμανση του σοσιαλισμού στα «σπλάχνα» του καπιταλισμού.

Κατά τον Β.Δ., η εργατική τάξη είναι σήμερα φθίνουσα κοινωνική τάξη. Αργότερα «θα πάψει να έχει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα βασικής ανταγωνιστικής τάξης που είχε μέχρι σήμερα» (σ. 69). Και ως «κατακλείδα της ανάλυσης»: «Η εργατική τάξη στην επερχόμενη επαναστατική ανατροπή δεν θα είναι η ηγετική ταξική δύναμη και τούτο διότι αυτή δεν συνδέεται με τα προηγμένα μέσα παραγωγής» (σ. 70). Ποιος όμως κατασκευάζει και ποιος χρησιμοποιεί τα «προηγμένα μέσα παραγωγής»; Και γιατί τα προηγμένα μέσα παραγωγής αντιφάσκουν με τα συμφέροντα της εργατικής τάξης; Πάντως, κατά τον Β.Δ., στον καπιταλισμό θα διαμορφώνονται «νέες σχέσεις παραγωγής» που «θα προσεγγίζουν πολύ περισσότερο τον προηγμένο χαρακτήρα των παραγωγικών δυνάμεων, εξασφαλίζοντας την απρόσκοπτη ανάπτυξή τους προς όφελος του κοινωνικού συνόλου» (σ. 70). Αλλά αν είναι έτσι, αν «οι νέες σχέσεις παραγωγής αναπτύσσονται προς όφελος του κοινωνικού συνόλου», τότε τι χρειάζεται η επανάσταση; Η επανάσταση εξάλλου θα έχει ήδη πραγματοποιηθεί στα «σπλάχνα» του καπιταλισμού, «με την ανάπτυξη των σοσιαλιστικών παραγωγικών σχέσεων». Θου, Κύριε, φυλακήν τω στόματί μου!

Η επανάσταση λοιπόν θα έχει πραγματοποιηθεί αυθόρμητα, με την ανάπτυξη του νέου τρόπου παραγωγής στα σπλάχνα του καπιταλισμού. Διαφορετικά θα αποτύχει: Στη Σ.Ε. ο «σοσιαλιστικός τρόπος παραγωγής δεν είχε αντικειμενικά ερείσματα». Το λάθος των Μαξ και Ένγκελς ήταν ότι «παρά και ενάντια στο διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό», θεώρησαν ότι η ανάπτυξη του σοσιαλισμού δεν ήταν δυνατόν να συμ-

βεί «στα σπλάχνα του αστικού καθεστώτος». Αντιδιαλεκτικά λοιπόν οι κλασικοί μετέφεραν την εμφάνιση και την οικοδόμηση του σοσιαλισμού «αποκλειστικά και μόνο μετά την προλεταριακή επανάσταση» (σ. 100). Η εμφάνιση «του σοσιαλιστικού τρόπου παραγωγής» είναι συνεπώς «προϋπόθεση της σοσιαλιστικής επανάστασης» (σ. 104). Η θεωρία των κλασικών αναστρέφει τη βάση του φιλοσοφικού υλισμού. Οι κλασικοί είχαν φαντασιώσεις, «με την καλπάζουσα φαντασία τους» ανέθεσαν στην εργατική τάξη το ρόλο της ηγετικής τάξης, η όλη στρατηγική του εργατικού κινήματος ήταν «ουτοπική σχοινοβασία», ο διαλεκτικός και ιστορικός υλισμός μετατράπηκαν από τους κλασικούς σε ιδεαλισμό «ακολουθώντας τον Πλάτωνα, τον Λάμπριτς και τον Χέγκελ». Έτσι «αυθαίρετα αγνοήθηκε η βασική θέση του διαλεκτικού υλισμού, σύμφωνα με την οποία το καινούριο γεννιέται μέσα στα σπλάχνα του παλιού» (σ. 184).

Η επανάσταση συνεπώς θα πραγματοποιηθεί αυθόρμητα και ειρηνικά στα «σπλάχνα» του καπιταλισμού, με την ανάπτυξη των σοσιαλιστικών σχέσεων παραγωγής. Φυσικά ο Β.Δ. δεν κάνει τον κόπο να μας πει πώς θα γίνει αυτό το θαύμα και ποιες θα είναι οι ηγετικές δυνάμεις της —μη αναγκαίας, καθότι ήδη πραγματοποιημένης— επανάστασης. Αν όμως γίνει επανάσταση πριν την ανάπτυξη του «νέου τρόπου παραγωγής», αυτή θα αποτύχει. Έτσι οι κλασικοί «ανέθεσαν με τρόπο ανιστόρητο και αντιδιαλεκτικό την ηγεσία της επανάστασης στην εργατική τάξη» (σ. 168). Οι «προσωπικοί οραματισμοί» των Μαξ και Ένγκελς αποδείχτηκαν αναποτελεσματικοί, επειδή οι δυο κλασικοί «εγκατέλειψαν τις αρχές του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού» (σ. 176). Ταλαίπωροι κλασικοί!

Το σχήμα του Β.Δ., εκτός από εξωπραγ-

ματικό, είναι και λογικά αντιφατικό: Αν ο σοσιαλιστικός τρόπος παραγωγής αναπτυχθεί στα «σπλάχνα» του καπιταλισμού, τότε η επανάσταση έχει ήδη πραγματοποιηθεί! Τι ψάχνει λοιπόν για το νέο ηγεμόνα της επανάστασης; Αλλά οι βασικές θέσεις του επιχειρήματος παραμένουν μετέωρες, χωρίς προσπάθεια συγκεκριμενοποίησης. Ως προς την κατάρρευση του σοσιαλιστικού στρατοπέδου: Αντί να ερευνήσει και να αναλύσει τις συγκεκριμένες αιτίες της αποτυχίας, ο Β.Δ. την αποδίδει στην εξωφρενική αιτία ότι ο νέος τρόπος παραγωγής δεν είχε ωριμάσει στα πλαίσια του καπιταλισμού. Προφανώς η αρχική τεχνολογική και συνολικά η κοινωνική καθυστέρηση ήταν μια από τις αιτίες της αποτυχίας της πρώτης απόπειρας για δημιουργία σοσιαλιστικών κοινωνιών. Αλλά αυτό είναι άλλο από τις «τομές» του συγγραφέα μας.

Το βιβλίο του Β.Δ. περιέχει πολλές ενδιαφέρουσες αναλύσεις, όπως περιέχει και πολλά συζητήσιμα, όπως η ύπαρξη σοσιαλιστικού τρόπου παραγωγής, η λύση της ανταγωνιστικής αντίθεσης με την εξαφάνιση και των δύο πόλων της (οι κλασικοί δίνουν εντελώς άλλο νόημα στην άρση της αντίθεσης), κ.λπ., ή ακόμα αφελείς απόψεις ότι η πιθανή ανακάλυψη «ενός κατοικήσιμου πλανήτη ή κατοικημένου από άλλα, ας υποθέσουμε, ανθρωποειδή όντα, [...] μπορεί να επιδράσει θετικά ή αρνητικά στην εμφάνιση του μετακαπιταλιστικού τρόπου παραγωγής» (σ. 193), κ.λπ. Ο χώρος δεν επιτρέπει μια παρουσίαση και αυτών των από-

ψεων. Συμπερασματικά: Ο Β.Δ. δε συγκεκριμενοποίησε τις βασικές θέσεις του: 1) Τη δυνατότητα να αναπτυχθεί ο σοσιαλιστικός τρόπος παραγωγής στα πλαίσια του καπιταλισμού. 2) Το νέο τρόπο παραγωγής «που θα υπακούει στους νόμους που διέπουν την εξέλιξη της κοινωνίας». 3) Τις δυνάμεις που θα ηγηθούν της (μη αναγκαίας, κατά το σχήμα του) επανάστασης. 4) Ασκήριτική στους κλασικούς του μαρξισμού χωρίς τεκμηρίωση ή συσχετίζοντας άσχετα επιχειρήματα και απόψεις.

Ο Βασίλης Δουκάκης, αγωνιστής της Αριστεράς, υπέστη τις διώξεις και τις ταλαιπωρίες που γνώρισε η γενιά του. Σε σχετικά μεγάλη ηλικία έκανε σπουδές στη Μόσχα και στο Παρίσι. Δίδαξε σε Πανεπιστήμια της Αλγερίας και στο Πανεπιστήμιο του Πειραιά. Σήμερα είναι ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου της Μακεδονίας. Η φιλοδοξία του να κάνει «τομές» στη θεωρία και στην πράξη του σοσιαλισμού θα ήταν, κατ' αρχήν, θεμιτή, καθότι η ανάπτυξη του μαρξισμού αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την αναγέννηση του εργατικού και του κομμουνιστικού κινήματος. Αλλά οι «τομές» του Β.Δ. δεν έχουν σχέση με τη «δημιουργική ανάπτυξη του μαρξισμού». Συνέπειες θεωρητικής και εννοιολογικής σύγχυσης, αποτελούν νεκρό προϊόν της κρίσης του κομμουνιστικού κινήματος της εποχής μας. Η υπέρβαση της κρίσης δε θα πραγματοποιηθεί με τέτοιες «τομές».

**Ευτύχης Μπιτσάκης**